

Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей

Максим Хилько,

кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник

Інституту журналістики
Національного університету ім. Т. Шевченка

Таке явище, як політична культура, тією чи іншою мірою вчені досліджували з давніх часів (Платон, Аристотель, Ш. Монтеск'є, Н. Макіавелі та інші). Термін же „політична культура” вперше вжив Й. Г. Гердер (XVIII ст.), проте до широкого наукового обігу в якості політологічної категорії цей термін увійшов лише в середині XX століття завдяки працям Г. А. Алмонда, С. Верби, Д. Пауелла, Т. Парсонса, Д. Істона та інших.

Сьогодні в політологічній науці існує чимало різних підходів до визначення сутності політичної культури, проте найбільш поширеним та універсальним залишається визначення, запропоноване Г. А. Алмондом і С. Вербою, які розглядали політичну культуру як „конкретну модель орієнтацій на політичні дії, пов'язану з особливостями політичної системи” [11, с. 396]. У праці „Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах” (1963 р.) ці дослідники виокремили три типи таких орієнтацій учасників політичної системи: пізнавальні (знання про політичну систему і процеси); емоційні (відчуття щодо політичної системи і процесів); оціночні (судження і оцінки щодо політичної системи і процесів) [12, с. 13 - 15]. Сукупність цих орієнтацій лежить в основі політичних дій учасників політичної системи.

Взяте за основу „класичне” визначення Г. А. Алмонда і С. Верби було доповнене і розширене в ході подальших досліджень науковцями різних країн, у тому числі й вітчизняними. Так, „Політологічний енциклопедичний словник” (2004 р.), підготований українськими вченими за участю Національної академії наук України і Української асоціації політологів, визначає політичну культуру як „частину загальної культури, яка формується і виявляється в процесі політичного життя; історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством,

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя" [7, с. 507]. „Політологічний словник” (2005 р.), виданий Міжрегіональною академією управління персоналом, дає два тлумачення терміна „політична культура”: „1) якісний склад політичного життя суспільства, що визначається історичними, соціально-економічними і політичними умовами і відображає рівень засвоєння суб'єктом – суспільством, групою, особою – відповідних політичних відносин, способів діяльності, норм і цінностей, ступінь соціокультурного розвитку людини та ступінь її активності у перетворенні політичної, соціальної дійсності; 2) сукупність індивідуальних позицій і орієнтацій учасників системи, політичного процесу; суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних дій і надає їм відповідного значення” [8, с. 588].

У праці „Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах” Г. А. Алмонд і С. Верба здійснили порівняльний аналіз політичних культур США, Великобританії, Німеччини, Італії і Мексики за ступенем розвитку громадянських якостей членів цих суспільств, визначивши три „чисті” типи політичної культури:

- патріархальна, для якої характерні низький рівень інтересу широких мас населення до функціонування політичної системи і небажання брати участь у політичному житті;
- підданська, якій властива зацікавленість населення у функціонуванні політичної системи, але винятково в ролі підданих; участь населення у політичному житті низька;
- активістська, яка відзначається і високим інтересом населення у функціонуванні політичної системи, і його активною участю в політичному житті.

Політологи відзначили, що в реальному житті перелічені типи політичних культур змішуються в різних пропорціях згідно з різним рівнем інтересу громадян до політики, їх обізнаності і компетентності у політичній сфері, впевненості у власній можливості впливати на політичні процеси, активності участі у політичному житті. Вищий тип політичної культури, в якому населення досить компетентне, цікавиться і бере активну участь у політичному житті, дослідники назвали „громадянською культурою”, характерною для більшості розвинутих демократичних країн. Її протилежністю є тип відчуженості населення від політики, характерної для слабо розвинутих тоталітарних суспільств. Є також держави, що демонструють диспропорції в рівнях розвитку різних показників політичної культури. Як приклад дослідники наводили Мексику, в якій низький рівень політичної поінформованості і компетентності громадян поєднувався з високим рівнем їх політичної активності.

У політологічній науці використовуються й інші методи типологізації політичної культури, зокрема:

- за суб'єктом розрізняють політичну культуру особи, соціальної спільноти, суспільства;
- за політичним режимом – демократична, авторитарна, тоталітарна політична культура;
- за ступенем консенсусу між членами суспільства щодо основних політичних цінностей, принципів і правил розрізняють інтегровану і фрагментарну політичну культуру;
- за орієнтацією на засоби – реформістська, революційна, контрреволюційна, консервативна політична культура;
- за комунікативним критерієм – відкрита і закрита політична культура.

Роль політичної культури в житті суспільства важко переоцінити, адже вона виконує такі важливі функції, як пізнавальна, функція політичної соціалізації, забезпечення реалізації інтересів соціальних спільнот, політичної стабілізації, нормативно-регулююча, комунікативна, прогностична.

Особливості політичної культури зумовлюються історичними, економічними, соціальними, національними, релігійними, ментальними, психологічними чинниками, а її стан істотно впливає на формування і функціонування всієї політичної системи, багато в чому визначає перспективи суспільного розвитку. За влучним визначенням авторів „Політології” (2004 р.), підготованої науковцями Київського національного університету ім. Т. Шевченка, „політична культура є інтегративним якісним показником розвитку суспільства. Вона включає в себе культуру політичного пізнання й поведінки громадян та їхніх формувань, культуру організації й функціонування політичних інституцій, громадянського суспільства” [9, с. 264].

Висока політична культура є необхідною передумовою справжньої демократизації держави, реальної широкої участі населення в процесах організації суспільства і системи влади в ньому, побудови громадянського суспільства, формування політичної нації. З цієї точки зору надзвичайно важливим є дослідження стану, рівня розвитку політичної культури населення України. Таке дослідження може показати, як далеко просунулася наша держава на шляху демократичних реформ і побудови громадянського суспільства.

Оскільки здійснити дослідження політичної культури за всіма існуючими методами типологізації в межах однієї публікації неможливо, то автор вважає за доцільне проаналізувати політичну культуру населення України, перш за все, за „класичним” зразком, запропонованим Г. А. Алмондом і С. Вербою. Окрім таких переваг, як універсальність та показовість, доцільність використання методики цих дослідників

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

визначається також тим, що за схожими параметрами політичну культуру населення України на початку 1990-х років оцінювали вітчизняні дослідники Є. Головаха, Н. Паніна, Ю. Пахомов, М. Чурилов, І. Буров у своїй праці „Політична культура населення України (результати соціологічних досліджень)” (1993 р.). Отже, є можливість порівняти рівень політичної культури населення нашої країни одразу після проголошення незалежності з рівнем його політичної культури через півтора десятиліття, дати оцінку впливу політичних і соціально-економічних реформ, ефективності дій влади стосовно становлення України як сучасної демократичної держави.

Оцінку параметрів, які характеризують ступінь розвитку громадянських якостей членів українського суспільства, автор здійснив за допомогою порівняльного аналізу результатів соціологічних досліджень, проведених з часу проголошення незалежності (1991 р.) до року написання статті включно (2006 р.). При цьому було використано результати опитувань, проведених провідними соціологічними центрами і опублікованих у таких працях: колективна монографія Є. Головахи, Н. Паніної, Ю. Пахомова, М. Чурилова, І. Бурува „Політична культура населення України” (Київ, 1993 р., затверджено до друку вченою радою Інституту соціології НАН України); видання „Українське суспільство 1994 - 2004: соціологічний моніторинг” за редакцією Н. Паніної (Київ, 2004 р., спільний проект Інституту соціології НАН України, фірми „Соціс”, фонду „Демократичні ініціативи”); матеріали круглих столів і прес-конференцій, проведених за результатами опитувань Інститутом соціології НАН України, фондом „Демократичні ініціативи”, Київським міжнародним інститутом соціології, фірмою „Юкрейніан соціолоджі сервіс”, Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Всі проаналізовані соціологічні дослідження здійснювалися на основі вибірки, що репрезентує доросле населення України віком від 18 років за статтю, віком, освітою, типом поселення й областями.

Перш за все, порівняємо, як протягом останніх півтора десятиліть змінювався **рівень інтересу громадян України до політики**, а також **рівень їх обізнаності й компетентності у політичній сфері**.

Ще соціологічні дослідження 1991 року показали, що уявлення про високий рівень інтересу наших співвітчизників до політики та їх компетентності в цій сфері не більше, ніж стереотип. 1991 року, коли вирішувалася доля СРСР і незалежності України, значну увагу політиці в пресі й телепередачах приділяли лише 31 – 32 % опитаних; 58 – 59 % заявили, що поки в країні все добре, їх не цікавить, в чіїх руках влада; близько половини опитаних не вважали себе достатньо компетентними, щоб оцінити власну політичну позицію на шкалі „ліві – праві”. Показово те, що хоча проект союзного договору уважно прочитали лише 9 % опитаних, проте свого ставлення до необхідності підписання цього

документа не змогли висловити лише 41 %. Тобто, решта опитаних (більшість) хоча проекту уважно й не читали, але висловлювали судження щодо необхідності його підтримки чи не підтримки, внесення поправок тощо [1, с. 20 - 22, 29, 55]. Ці дані свідчать про невисокий рівень політичної компетентності громадян України на світанку її незалежності, а також про їх схильність брати участь у вирішенні питань, незалежно від обізнаності у справі.

Протягом наступних років кількість наших співгромадян, які заявляли про свій інтерес до політики, зростала: якщо 1994 року дуже і певною мірою цікавилися політикою 72,3 % опитаних (не цікавилися – 27,2 %), то 2004 року політикою цікавилися вже 79,0 % опитаних (не цікавилися – 20,8 %). Зростання інтересу до політики дещо позначилося й на кількості громадян, які вважали себе достатньо компетентними, щоб визначитися з найбільш близькою для них політичною течією: з 42,5 % у 1994 році їх кількість зросла до 53,9 % у 2004 році. Хоча такий прогрес і не можна назвати значним, адже кількість тих, хто так і не зміг визначитися з політичними позиціями, становила майже половину опитаних. Цікаво відзначити, що й самі опитані досить тверезо оцінили рівень власної політичної компетенції: на запитання, чи вистачає їм сучасних політичних знань, 2004 року ствердно відповіли лише 15,4 %, а 34,6 % визнали, що таких знань їм бракує (решта опитаних не змогла відповісти або визнала, що її це питання не цікавить). До речі, 1994 року громадян, які вважали, що їм вистачало сучасних політичних знань, було 11,0 %, не вистачало знань 31,9 % опитаних [10, с. 12, 28] – тобто через десять років незначно побільшало і тих, кому знань вистачало, і тих, кому не вистачало.

Не надто змінився рівень політичної компетентності наших співгромадян і після „помаранчевої революції”. Як 1991 року більшість визначалася з долею союзного договору, не прочитавши уважно проект його тексту, так і 2006 року, вперше обираючи народних депутатів України за пропорційною системою, лише 17,7 % опитаних ознайомилися з програмними матеріалами і листівками політичних сил, 13,5 % спостерігали за дебатами в ЗМІ, 2,8 % ходили на зустрічі з лідерами партій і блоків. Більшість опитаних (57,7 %) заявили, що знали, за кого голосувати, ще до початку виборчої кампанії. Проте реальний рівень цієї „обізнаності” продемонстрував розподіл відповідей на запитання, чи знають вони, яким чином партія чи блок, за які вони проголосували, збираються розв’язувати актуальні політичні й соціально-економічні проблеми. Лише від 28 % до 42,5 % опитаних заявили, що знають (відсоток залежить від конкретної проблеми); від 53,5 % до 65,3 % зізналися, що не знають, як політичні сили, яким вони віддали голоси, збиралися вирішувати політичні й соціально-економічні проблеми; ще 3,4 - 8,2 % заявили, що їх це взагалі не цікавить [2, с. 9 - 10].

Отже, можна констатувати, що, незважаючи на задеклароване

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

зростання інтересу до політики, невисокий рівень обізнаності й компетентності наших співгромадян у політичній сфері не надто змінився з часу проголошення незалежності.

З рівнем інтересу до політики і компетентності у цій сфері тісно пов'язаний **рівень довіри населення до політичних інститутів** – органів влади, політичних партій, лідерів. Соціологічні опитування показали, що 1991 року довіра населення України до органів влади була вкрай низькою: уряду повністю і значною мірою довіряли лише 20 % опитаних, парламенту – 19 %. Комуністичній партії повністю і значною мірою довіряли 20 % опитаних, найбільшій опозиційній партії – 9 %. Як незначну оцінила більшість опитаних свою довіру до тодішніх політичних лідерів – В. Фокіна, Л. Лук'яненка, І. Драча; лише рівень довіри до Л. Кравчука наближався до оцінки „довіряю деякою мірою”. Про рівень довіри до політиків свідчить і те, що 70 % опитаних висловили думку, що „політикам ніколи не можна повністю довіряти” [1, с. 31, 35, 38].

З проведенням низки політико-правових реформ у незалежній Україні ситуація з довірою до політичних інститутів мала б поліпшитися, проте, як свідчать результати соціопитувань, цього не сталося. Так, повністю і значною мірою Президентові 1994 року довіряли 16,1 % опитаних громадян, уряду – 11,4 %, парламенту – 9,7 %. При цьому, зовсім і значною мірою не довіряли органам влади більше половини опитаних: Президенту – 52,8 %, уряду – 50,8 %, парламенту – 51,2 %. Приблизно такі ж показники рівня довіри зберігалися аж до 2004 року, причому показники недовіри навіть зростали. Так, 2004 року Президентові повністю і значною мірою довіряли 15,0 % (зовсім і значною мірою не довіряли 58,1 %), уряду довіряли 11,2 % (не довіряли 57,7 %), парламенту довіряли 9,1 % опитаних (не довіряли 63,1 %). Тимчасове підвищення рівня довіри й зниження рівня недовіри до Президента й уряду спостерігалось лише 1995 року – як наслідок обрання Президентом Л. Кучми, і 2000 року – як наслідок діяльності В. Ющенка на посаді Прем'єр-міністра. Проте навіть у ті роки кількість тих, хто зовсім і значною мірою не довіряв органам влади, була більшою за кількість тих, хто повністю і значною мірою довіряв. Що ж стосується Верховної Ради, то рівень довіри до неї до 2004 року не зазнавав значних змін і залишався стабільно низьким. Приблизно так само, як і центральним органам влади, довіряли наші співгромадяни й місцевим органам влади, хоча останні, за логікою, мали б бути ближчими до народу. Так, у 2002 - 2004 роках кількість опитаних, які повністю і значною мірою довіряли місцевим органам влади, коливалася від 14,3 % до 16,6 %; при цьому, зовсім і значною мірою не довіряли місцевій владі більше половини опитаних [10, с. 20 - 21].

У перші роки незалежності України рівень довіри до політичних партій зменшувався: 1995 року партіям повністю і значною мірою довіряли лише 2,8 % опитаних, зовсім і значною мірою не довіряли 67,1 %. Але до 2004

року рівень довіри дещо зріс і приблизно відповідав рівню року проголошення незалежності: 2004 року партіям повністю і значною мірою довіряли 8,5 % опитаних, не довіряли 59,9 %. Цікаво відзначити також збільшення кількості тих, хто бачив серед існуючих в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу – з 13,9 % опитаних 1994 року до 25,5 % 2004 року. При цьому, кількість тих, хто вважав, що таких партій і рухів немає, залишилася приблизно незмінною – 28,0 - 30,9 %. Зросла й кількість опитаних, які бачили політичних лідерів, котрі, на їхню думку, могли б ефективно керувати країною – з 18,5 % 1994 року до 28,4 % 2004 року. Щоправда, при цьому зросла й кількість тих, хто вважав, що таких лідерів в Україні немає – з 24,6 % 1994 року до 35,3 % 2004 року [10, с. 13 - 14, 21]. Загалом, за даними опитувань, проведених фондом „Демократичні ініціативи” і центром „Соціс” у липні 2004 року, у жодного політичного лідера рівень повної довіри до нього не перевищував рівня повної недовіри [6, с. 6].

Сплеск рівня довіри громадян до політичних інститутів стався після президентських виборів і „помаранчевої революції” 2004 року. Соціопитування, проведене фондом „Демократичні ініціативи” і Київським міжнародним інститутом соціології через кілька місяців після тих подій, у березні 2005 року, показало рекордний рівень довіри: Президентів повністю і скоріше довіряли 60,4 % опитаних (зовсім і скоріше не довіряли 17,1 %), уряду довіряли 52,2 % (не довіряли 18,5 %), парламенту довіряли 40,2 % (не довіряли 27,5 %), політичним партіям довіряли 19,0 % (не довіряли 36,0 %) [3, с. 9]. Вперше в історії незалежної України кількість громадян, які довіряли органам влади, перевищила кількість тих, хто їм не довіряв.

Щоправда, це тривало недовго, ситуація швидко змінювалася не в кращий бік, і вже опитування, проведене фондом „Демократичні ініціативи” та Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2005 року, зафіксувало традиційне для громадян України переважання недовіри до органів влади над довірою до них. Рівень довіри до Президента знизився до 33,4 % (повністю і переважно довіряли), рівень недовіри зріс до 41,0 % (зовсім і переважно не довіряли); уряду довіряли 26,6 %, не довіряли 49,4 %; парламенту довіряли 18,7 %, не довіряли 47,1 %; місцевим радам і держадміністраціям довіряли по 25,4 % і 24,9 %, не довіряли 41,0 % і 40,4 % опитаних відповідно [4, с. 4].

2006 року показники довіри до Президента й уряду залишилися приблизно на тому ж рівні – їм повністю і переважно довіряли по 36,9 % і 23,8 % опитаних фондом „Демократичні ініціативи” та фірмою „Юкрейніан соціолоджи сервіс” у червні 2006 року. Дещо зросла довіра до обраних за пропорційною системою парламенту і місцевих рад: Верховній Раді повністю і переважно довіряли 25,6 %, місцевій владі – 36,5 % опитаних (до речі, після виборів 2006 року Верховна Рада вперше за роки

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

незалежності отримала краще співвідношення довіри-недовіри, ніж Кабінет міністрів). Водночас зросла недовіра населення до всіх органів влади, практично сягнувши рівня 2004 року: Президенту зовсім і переважно не довіряли 56,8 % опитаних, уряду – 62,4 %, парламенту – 56,2 %, місцевій владі – 52,8 %. Те ж саме стосувалося й провідних політичних лідерів – рівень недовіри до кожного з них перевищував 50 % [2, с. 6 - 8].

Отже, практично весь період незалежності України наші співгромадяни демонстрували низький рівень довіри до політичних інститутів. Лише одного разу, після президентських виборів і „помаранчевої революції” 2004 року (всього протягом кількох місяців), кількість громадян, які довіряли органам влади, перевищувала кількість тих, хто їм не довіряв. Як позитивну зміну можна відзначити те, що за роки незалежності України кількість громадян, які довіряють політичним інститутам, дещо зросла – за рахунок зменшення кількості тих, хто не міг визначитися (2006 року різним політичним інститутам довіряла в середньому третина опитаних, що більше, ніж у 1991 - 2004 роках, хоча й менше, ніж 2005 року). Ще однією позитивною зміною є підвищення довіри до рад різних рівнів після проведення виборів за пропорційною системою 2006 року.

Ще один важливий фактор, без якого неможливий розвиток демократичного громадянського суспільства, – **впевненість населення у власній можливості впливати на політичні процеси**. Адже інтерес до політики і знання про неї не матимуть сенсу, якщо громадянин не впевнений, що його участь у політичних процесах матиме якийсь ефект. Те, що 1991 року 74 % опитаних висловлювали впевненість у відстороненості простих людей від реальної влади, особливо не дивує, адже протягом століть панування спочатку російської імперської, а потім радянської влади населення не мало реальних політичних прав. Того ж 1991 року лише 7 % опитаних висловили думку, що вони могли би вжити якихось заходів у випадку, якби уряд ухвалив рішення не в інтересах народу. Серед різних форм соціального протесту найбільшу кількість прихильників отримали б збір підписів – 86 %, законні мітинг і демонстрація – 82 %. Незаконні дії, такі як незаконний страйк і захоплення будівель, підтримали би відповідно 21 % і 13 % [1, с. 29, 40, 44]. Тобто, незважаючи на слабку віру в ефективність своїх дій, більшість населення була готова до законних неагресивних акцій протесту.

Упродовж наступних років впевненість населення у власній можливості впливати на політичні процеси практично не змінилася. Кількість тих, хто вважав, що вони могли би щось зробити проти рішення уряду, яке утискало б їх права, 2004 року становила 6,2 % опитаних (майже стільки ж, як 1991 року). 69,0 % були переконані, що вони нічого не могли б вдіяти. Співвідношення оптимістів і песимістів дещо змінювалося, якщо справа стосувалася необхідності протестувати проти дій не центральної,

а місцевої влади: у такому випадку 13,3 % вважали, що могли би щось зробити, 54,9 % вважали, що не могли би. При цьому лише 22,2 % опитаних вважали досить імовірними масові виступи населення проти падіння рівня життя і на захист своїх прав, 28,0 % висловили готовність взяти особисту участь у таких заходах. Громадян, впевнених у ефективності збору підписів і готових взяти участь у таких заходах, серед опитаних було лише 21,8 %, віру в ефективність законних демонстрацій і мітингів та готовність до участі в них висловили 19,2 %, у несанкціонованих мітингах і страйках, захопленні будівель були готові взяти участь лише 0,9 - 1,6 % опитаних [10, с. 17 - 18].

Тенденцію до збереження стабільно низького рівня впевненості населення у власній можливості впливати на політичні процеси показало й опитування, проведене Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. На прохання визначити рівень свого впливу на дії і політику уряду 70,2 % опитаних відповіли, що вони зовсім не впливають, 20,5 % – що мало впливають, 4,5 % – що впливають певною мірою, і лише 0,6 % опитаних вважали, що вони сильно впливають [5, с. 8]. Як бачимо, у порівнянні з 1991 роком показники практично не змінилися, а в питанні готовності людей захищати свої права, беручи участь в акціях протесту, навіть погіршилися.

Після президентських виборів і „помаранчевої революції” 2004 року ситуація якщо й змінилася на краще, то не надто помітно. Як показало соціопитування, проведене фондом „Демократичні ініціативи” та фірмою „Юкрейніан соціолоджі сервіс” у червні 2006 року, більшість громадян все ще не задоволені тим, як функціонує демократія в Україні: що вони цілком і переважно не задоволені заявили 61,3 % опитаних, повністю і переважно задоволених було 29,2 %. За шкалою, де „1” означає повністю диктаторський режим, а „10” – повністю демократичний, опитані виставили Україні середню оцінку „5,5” [2, с. 12]. Подібні оцінки аж ніяк не свідчать, що громадяни повірили у перемогу демократичних цінностей.

І, нарешті, проаналізуємо такий фактор, як **активність участі громадян у політичному житті**. Адже громадянин може цікавитися політикою, бути компетентним у цій сфері, мати впевненість у власних можливостях щось змінити, але водночас залишатися стороннім спостерігачем. І навпаки, у будь-якому суспільстві є люди, що не цікавляться політикою, але вважають своїм обов’язком раз на чотири чи п’ять років прийти і за когось проголосувати. Поєднання першого і другого варіантів й у високорозвинених демократичних суспільствах часом призводить до того, що вибори виграють сили, які не мали б жодних шансів за умови збереження високого рівня всіх складових політичної культури суспільства.

Отже, як свідчать результати соціологічних опитувань, наприкінці 1991 року лише 5 % населення України були членами політичних партій і

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

громадсько-політичних рухів, 3 % брали участь у мітингах, 2 % відвідували партійні збори. Найбільшою популярністю користувалися спортивні товариства, в яких брали участь 11 % опитаних. При цьому, 70 % опитаних повідомили, що вони не входять до жодних громадських організацій [1, с. 23, 25]. Впродовж наступних років рівень залученості населення до громадського життя ще зменшився, і 2004 року членами політичних партій і суспільно-політичних рухів були лише 2,5 % опитаних, навіть членів спортивних товариств залишилося лише 2,1 %, а 83,8 % опитаних не входили до жодної громадсько-політичної організації [10, с. 13].

Водночас, незважаючи на пасивне ставлення до участі в партіях і громадських об'єднаннях, наші громадяни досить активно беруть участь у голосуванні під час виборів. Зокрема, в парламентських виборах 1998 року взяли участь 70,8 % виборців, у президентських виборах 1999 року – 74,87 %, у парламентських виборах 2002 року – 69,3 %, у президентських виборах 2004 року – 77,3 %, у парламентських виборах 2002 року – 69,8 % виборців.

Контраст між низькою залученістю населення України до політичних і громадських об'єднань та його активною участю в голосуваннях під час виборів може свідчити про наявність у наших громадян бажання брати участь у прийнятті політичних рішень у країні, проте недовіру до політичних партій як до інструменту впливу на такі рішення; слабку віру в можливість власного впливу на партійні рішення навіть за умови членства в партіях; недостатню обізнаність щодо методів впливу громадян на політичні процеси в демократичних суспільствах.

Отже, здійснивши за допомогою порівняльного аналізу результатів соціологічних досліджень, проведених з часу проголошення незалежності (1991 р.) до року написання статті включно (2006 р.), дослідження політичної культури українського населення за такими параметрами, як інтерес громадян до політики, їх обізнаність і компетентність у політичній сфері, довіра до політичних інститутів, впевненості у власній можливості впливати на політичні процеси, активність участі у політичному житті, можна зробити наступні **висновки**.

1. Незважаючи на задеклароване зростання інтересу до політики, в цілому невисокий рівень обізнаності й компетентності наших громадян у політичній сфері не надто змінився з часів проголошення незалежності України до наших днів.

2. Практично весь період незалежності України громадяни демонстрували низький рівень довіри до політичних інститутів. Лише одного разу, одразу після президентських виборів і „помаранчевої революції” 2004 року, і всього протягом кількох місяців, кількість громадян, які довіряли органам влади, перевищувала кількість тих, хто їм не довіряв. Як позитивну зміну можна відзначити те, що за роки незалежності України кількість громадян, які довіряють політичним інститутам, все ж

зросла – за рахунок зменшення кількості тих, хто не міг визначитися. Ще однією позитивною зміною стало зростання довіри до рад різних рівнів після виборів за пропорційною системою 2006 року.

3. Упродовж аналізованого періоду впевненість населення у власній можливості впливати на політичні процеси залишалася на стабільно низькому рівні.

4. Більшість наших громадян бере участь у політичному житті лише у формі голосування під час виборів, ігноруючи такі форми, як участь у діяльності політичних партій і громадських об'єднань. Контраст між низькою залученістю населення до політичних і громадських об'єднань та його активною участю в голосуваннях під час виборів може свідчити про наявність у громадян бажання брати участь у прийнятті політичних рішень в країні, проте недовіру до політичних партій як до інструменту впливу на такі рішення і недостатню обізнаність щодо можливих методів впливу громадян на політичні процеси в демократичних суспільствах.

5. Рівень всіх показників політичної культури населення країни не надто змінився з часів проголошення незалежності (1991 р.) до нашого часу (2006 р.), хоча й відбулися певні позитивні зміни, зокрема щодо підвищення інтересу громадян до політики і рівня довіри до політичних інститутів.

6. Згідно з типологізацією політичних культур за ступенем громадянських якостей членів суспільства, запропонованою Г. А. Алмондом і С. Вербою, політична культура народу України належить до змішаних типів, поєднуючи елементи і патріархальної, і підданської, і активістської політичної культури. Зокрема, високий рівень бажання населення брати участь у прийнятті політичних рішень поєднується з небажанням брати участь у діяльності політичних партій і рухів, слабкою вірою в можливість власного впливу на політичні процеси, недовірою до політичних інститутів; задеклароване зростання інтересу до політики поєднується з достатньо низьким рівнем політичної поінформованості і компетентності. Такий тип політичної культури загалом характерний для суспільств, які, подібно до нашого, перебувають на шляху трансформації. Те, що кілька століть Україна не мала власної державності, тривале панування комуністичної ідеології, складні процеси переходу суспільства від авторитаризму до демократії – чинники, що вплинули на формування нинішнього рівня політичної культури українського суспільства.

Можемо констатувати, що політичні й соціально-економічні реформи, які проводилися в нашій країні з часу проголошення незалежності, не мали значного позитивного впливу на підвищення рівня політичної культури населення, без чого, у свою чергу, неможливе становлення України як сучасної демократичної держави, побудова ефективного громадянського суспільства, формування політичної нації. І хоча притаманний Україні тип політичної культури загалом характерний для суспільств, які перебувають на шляху трансформації, не може не викликати

**Політична культура населення України:
аналіз розвитку громадянських якостей**

Максим Хилько

занепокоєння повільний темп демократичних перетворень, неприпустимо низький рівень залученості населення до реальних процесів прийняття політичних рішень.

Література:

1. Головаха Е., Панина Н., Пахомов Ю., Чурилов Н., Буров И. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований. – К.: Наукова думка, 1993. – 136 с.
2. Матеріали до прес-конференції „Громадська думка населення України - червень 2006 року” – К.: Фонд „Демократичні ініціативи” - 16 червня 2006 р. – 14 с.
3. Матеріали до прес-конференції „Думки і погляди населення України - березень 2005 р.” – К.: Фонд „Демократичні ініціативи” - 7 квітня 2005 р. – 12 с.
4. Матеріали до прес-конференції „Думки і погляди населення України - вересень 2005 р.” – К.: Фонд „Демократичні ініціативи” - 28 вересня 2005 р. – 7 с.
5. Матеріали до прес-конференції „Ставлення громадян України до інституту виборів та їх наміри участі у виборах”. – К.: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – Травень 2004. – 72 с.
6. Матеріали Круглого столу „Громадська думка населення України - липень 2004 р.” – К.: Інститут соціології НАН України. - 23 липня 2004 р. – 12 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
8. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
9. Політологія / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.; За ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2004. – 776 с.
10. Українське суспільство 1994 - 2004: соціологічний моніторинг / За ред. Н. Паніної. – К.: Заповіт, 2004. – 64 с.
11. Almond G. A. Comparative political system // Journal of Politics. – 1956. – # 18. – P. 396.
12. Almond G.A., Verba S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. – 562 pp. – P. 13 - 15.